

Minoritads e plurilinguitad

Dieta da l'Institut universitar europeic da Turitg

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **Il Cussegl da l'Europa (CE) ha renconuschì e francà l'existenza da «linguatgs regiunals u minoritars», elavurond ina «charta» davart lur status e promoziun. Era la Svizra ha sutscrit lez document fundamental, s'obligond a l'applitgar a favor dal rumantsch e dal talian.** La costituziun federala da 2000 menziuna expressivamain «las cumanzas linguisticas»; domaduas lescas da linguatgs, la federala e la grischuna, stgaffesch in rom giuridic per promover quels dus linguatgs. Ins po mesirar ils gronds progress che noss pajais ha cumplenì en var settanta onns, patratgond che la costituziun federala, enfin a 1938, ignorava tuttafatg il rumantsch. Il «gea» memorabel dals umens e chantuns svizzers al rumantsch gieva schizunt cunter current, en in temp nua ch'ils plis stadis europeics, dominads dal naziunalissem, persequitavan ils linguatgs da lur minoritads etnicas. Bleras da questas, en l'Italia, Frantscha, Grezia, Jugoslavia, Pologna, Rumenia, Turchia e Tschecoslovachia gievan lur «via crucis» dapi ils patgs u dictats da 1913 (Bucuresti) e 1919/1923 (Versailles, Trianon euv.); quests avevan francà la fin da l'imperi osman e da l'Austria-Ungaria cun lur pluralissem tradiziunal. Ils stadis suverans levan populaziuns etnicamain omogenas; ins «barattava» milliuns umans, sco tranter la Grezia e Turchia, ubain ins obligava entiras cumanzas ad «optar» tranter linguatg e sulom patern, sco 1939 en il Tirol dal sid ed il Kanaltal/Valcanale. President Mustafa Kemal Atatürk (1881–1938) ha liquidà trais revoltas da populaziuns curdas cun rigurusas acziuns militaras (v. La Quotidiana dals 28 da matg 2009). Er il fo-

maz da 1932–1933, provocà sapientivamain da Moscau per far murir da fom ils purs che resistevan a la collectivisaziun sfurzada, ha fatg milliuns unfrendas cunzunt ucranaisas ch'ins ha lura remplazzà cun Russ pli obediens. Suenter l'armistizi da 1945 han las autoritads sovieticas e lur gidanters deportà u stgatschà davent da lur sulom patern milliuns umans, cunzunt tudestgs, dentant er estons, lituans, ucranais euv., e quai per motivs etnics. «C'est chic de parler français!»: Cun quest motto ha la Frantscha, suenter la liberaziun da 1944, tementà quels Alsazians e Bretons che pretendevan resguard per lur linguatgs.

Tge munta «populaziun indigena»?

La situaziun ha sa meglierada en ils davos decennis, cunzunt suenter il patg da Helsinki 1975. Ussa presidescha la Svizra il CE fin als 11 da matg 2010. Sut sia egida arranschan l'Institut europeic da l'Universitad da Turitg e la Fundaziun Convivenza (FC) ina dieta per englais (1) entitulada: «Da la protecciun da minoritads vers il bun diever da la plurilinguitad». Il program provisorì è gist cumparì; ils detagls suandants pon pia anc vegnir midads. L'occurrenza vegn averta gievgia, ils 29 d'avrigl a las 14.30 dals trais organisaturs: Johann Bucher, parsura da la FC, ed ils dus viceparsuras Romedi Arquint e Daniel Thüerer. Lura referescha Hurst Hannum (Tufts University a Somerville e Medford, Massachusetts) davart la protecciun da minoritads en il dretg internaziunal modern. Sin quai, da las 15.15 a las 16.15, declera Gudmundur Alfredsson (Universitad da Strassburg) «the rights of the indigenous population». Gia l'expressiun «indigenous population» è significativa per la midada d'optica en ils davos decennis. Indigens èn

atgnamain tut quels pievels che vivan sin lur sulom patern, pia ils Rumantschs en Grischun, ils Alsazians en l'Alsazia, ils Curds en Curdistan euv. Ma las organisaziuns internaziunals numnan «populaziuns indigenas» quellas che vlevan antruras sco «selvadias» u «primitivas», pia ils Lapons, Amerindians, Inuits, Maoris, «aborigenes» australians euv. Da las 16.45 a las 17.15 refereschan dus experts russ davart las experientschas da lur pajais areguards minoritads; quai pon ins spetgar cun tensiun sch'ins tegn endament ils rapports pauc lusingiants per la Russia da dus incumbensads dal CE en il Caucasus, cuss. naz. Andreas Gross e cuss. dals stadis Dick Marty. Suenter ina pausa d'in'ura duai la part uffiziala entschaver a las 18.15 en l'aula cun in'allocuziun da cuss. fed. Micheline Calmy-Rey.

Sguard enavos sin 1920

La sesida da venderdi, ils 30 d'avrigl entschaiva a las 09.00 cun l'analisa da dus documents elavurads dal CE. Gia lur titels espriman dus sguards differents sin cumanzas etnicas pli pitschnas. L'emprim document ha num «Convenziun da basa per proteger minoritads naziunals». Quai fa endament l'Europa sco ch'ils patgs da 1913–1920 l'han transfurmada. «Vae victis! Paupers vus, surventschids!» A milliuns umans han ins sfurzà si ina «naziunalitad» nova. Burgaisas e burgais austriacs u tudestgs da Posen/Poznan, Boemia, Moravia, Silesia, dal Kanaltal e Tirol, da l'Alsazia, d'Eupen e St. Vith euv. èn vegnids polacs, tschecoslovacs, talians, franzos u belts. Ucrainas da l'anteriura Austria èn vegnids Polacs u Rumens. Il reginam da l'Ungaria, oramai sainza retg, ha stuì ceder passa la mesadad da sia populaziun als quatter stadis limitrofs; dus da

quests, la Tschecoslovachia ed il reginam da Serbs, Croats e Slovens (numnà Jugoslavia davent da 1929) eran natschids 1918 sin las ruinas da «Kakaniens», l'anteriur stadi dubel «kaiserlich-königlich».

Il dretg da promover l'atgna lingua

Tge cuntrast cun il segund document dal CE, la «Charta europeica da[ls] linguatgs regiunals u minoritars!» Gia il num da «charta» punctuescha ch'i sa tracta da dretgs, sco tar la «Magna Charta» englaisa da 1215. Lura la provenientscha «europeica»: La charta na vegn betg emessa d'in despot da Libia u Zimbabwe, mabain d'instituziun fundada sin ils dretgs umans sco basa civica da nossa cultura. Cunzunt il pled «linguatg» è cler: In da lezs dretgs è quel da promover l'atgna lingua. Il terz referat dal 30 d'avrigl, da las 10.00 a las 10.30, quel d'Androulla Vassiliou (Cipra), cumissaria da l'Uniun europeica (UE), tracta la politica da questa areguard sias minoritads. L'UE, naschida per promover la cooperaziun economica, sa fatschenta cun problems politics e socials pir dapi ch'ils stadis commembers han schlargià sias cumpetenzas. Vassiliou è responsabla per l'educaziun, la cultura, la plurilinguitad e la giuventetgna. Ella ha declerà: «Jau vi suttastritgar il studi dals linguatgs. La plurilinguitad porscha vistas ed orizzonts novs; plinavant gid'la ad avrir ils spierts a las differentas culturas ed a l'istorgia, las qualas fan part da la ritgezza da l'Europa (...). Ins duai pussibilitar a l'entira giuventetgna da survegnir a l'ester ina part da sia scolaziun» (2). La davosa part da la dieta, ils 30 d'avrigl, cumpiglia ina discussiun al podì ed ils referats finals dals organisaturs. Arquint analisescha «la rolla da las per-

sunas pertutgadas»; i sa tracta da far endament ch'il bun diever da la plurilinguitad riguarda en emprima lingia las vischinas ed ils vischins dals stadis pertutgads, pia da bunamain tuts.

Tge munta «minoritad»?

Il davos referat, quel dal giurist Thüerer (Universitad da Cambridge), vegn a sboszar ina perspectiva. Ses titel tuna: «Duain ins schlargiar la noziun da minoritad?» Quai fa endament la societad «Minoritads en Svizra» e ses parsura, l'anteriur derschader federal Giusep Nay. Ses quità principal da l'onn 2009 pertutgava l'iniziativa populara cunter l'erecziun da minarets (v. La Quotidiana dals 5 da mars 2010). Nay, sco blers auters, numna il «gea» da pievel e chantuns a l'iniziativa ina violaziun dals dretgs umans da la minoritad islamica. I na sa tracta betg d'ina cuminanza linguistica, ma il success da l'iniziativa ha tuttina stimulà da reponderar l'integraziun da famiglias immigradas da tradiziun islamica. Dapi onns chapesch'ins che la plurilinguitad individuala enritgescha tgi che la dumogna. Noss lavurers portugais, bosniacs e serbs, sco era lur uffants, pon communitgar, na be cun lur ambient rumantsch, germanofon u italofoon, mabain era cun il mund da linguatg portugais, pia cun la Brasilia e sias bunamain 200 milliuns olmas, u cun il mund slav, damai che tgi che sa serb po chapir tschels linguatgs slavs senza gronda fadia. Igl è nairas uffants da far endament il tesor da quels uffants creschids si cun il linguatg local e cun quel(s) dals geniturs. La promoziun da lur linguas nizzegiass ad els ed a la Svizra.

1. Lieu: Universitad da Turitg, Rämistr. 71, sala KOL-217. Contact: convivenza@eiz.uzh.ch
2. <http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/vassiliou/about/welcome_fr.htm>